

had.¹²⁸ Tegelijk is het onmiskenbaar dat de bevindelijke richting in de Gereformeerde Kerken waarmee zij zich verwant wisten langzaam maar zeker uitstierf en wegvloede. Grosso modo streefden predikanten naar het behoud én de bijsturing van deze leden, als ze niet te lastig waren. Voor het overgrote deel van de gereformeerde kerkleden volstonden de heftige reacties; een massale uittocht bleef uit, maar de onrust bleef op kleine schaal voortdurend tot ledenverlies leiden. Vandaar de term 'ritselingen' in de titel. Tot dusver is er veel aandacht geweest voor de vooruitstrevenden en vernieuwers in de Gereformeerde Kerken omstreeks 1920, de uittreding van Wisse staat symbool voor verontrusting aan de rechterzijde van het kerkverband. Ook daarmee wilden en moesten de kerkelijke leidslieden rekening houden. Maar zij raakten daar, evenals met de linkerflank, rond 1920 steeds minder toe bereid. Toen de gemeente van Veen en een groot deel van die van Aalst in 1921-'22 de Gereformeerde Kerken voor de Gereformeerde Gemeenten verruilden, voerde Kuyper dit vertrek nota bene aan als een bewijs van gezondheid van het gereformeerde kerkelijk leven.¹²⁹

Ten overstaan van deze ontwikkelingen kreeg Wisse geen spijt van zijn uittreden, maar over zijn overgang naar de Chr. Geref. Kerk bleven zijn gevoelens niet onvermengd positief. Bouwman had al gewaarschuwd dat ook in de Chr. Geref. Kerk onder de predikanten zowel een onderwerpelijke als een voorwerpelijke richting viel op te merken. Wisse kwam daar ook achter, en hij was er niet gelukkig mee.¹³⁰ Toch kwam de profetie (voor de voorspeller zelf een berekening op basis van psychologische factoren) niet uit dat Wisse het ook in de Chr. Geref. Kerk niet zou uithouden.¹³¹ Integendeel, hij werd er een man van gezag. Het rond zijn uittreden 'telkens opduikend' gerucht dat Wisse bestemd was als vierde docent aan de Theologische School van de christelijk-gereformeerden in Apeldoorn, was een ongegrond vermoeden. Immers, de generale synode had nog niet eens tot uitbreiding van het aantal docenten besloten.¹³² Maar het kwam er uiteindelijk wel van. In 1925 liet hij zich benoemen tot lector en drie jaar later tot docent aan de Theologische School. Op zijn initiatief heetten de docenten vanaf die tijd hoogleraar.¹³³ Als professor Wisse verwierf hij zich vervolgens een grote naam in bevindelijke kringen.

¹²⁸ Den Hengst, *Uitgetreden*, 42, 47. Den Hengst preekte na zijn uittreden zelfs nog een keer in zijn zojuist verlaten kerkverband op aandrang van de gereformeerde kerk te Middelharnis. Schipper, *Ik zal mijn hand tot de kleinen wenden*, 33v.

¹²⁹ Geciteerd bij Van Putten, *Zoveel kerken*, 211. Vgl. Sinke, *Zijn daân getoond* 1, 186, 227. In Veen preekten vanaf 1918 reeds van tijd tot tijd predikanten uit de Gereformeerde Gemeenten.

¹³⁰ *De Bazuin* 10 december 1920; *Memoires*, 90-93.

¹³¹ Ds. A.H. van Minnen in de Haagse kerkbode, geciteerd in *De Rotterdammer* 29 januari 1921.

¹³² Zo terecht *De Rotterdammer* 26 november 1920.

¹³³ W. van 't Spijker, 'Van Theologische School tot Theologische Universiteit' in: J. van Genderen en W. van 't Spijker (red.), *Luisteren en leren. Jubileumboek van de Theologische Universiteit van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland 1894-1994* (Amsterdam 1994) 28v.